

Bevezetés a – hova is?

ESTERHÁZY PÉTER: SEMMI MŰVÉSZET

**Magvető Kiadó
Budapest, 2008
224 oldal, 2990 Ft**

Semmi művészet – ahhoz képest, hogy mit sugall a cím, az eddigi életmű újraíró újraértelmezéséről (Szilasi László az *Élet és Irodalomban*) vagy a saját árnyék bravúros átugrásáról (Dunajcsik Mátyás a *Magyar Narancsban*) is beszélnek az Esterházy Péter legújabb könyvéről szóló kritikák, így az olvasónak akár az a feszengő érzése is lehetne, hogy márpedig csak akkor veheti könnyű szívvel kézbe e frivol borítójú kötetet, ha már a komplett oeuvre szakavatott, de legalább alapos ismerője. „Szeretném, ha ezt a könyvet kizárólag az olvasná, aki már a *Harmoniát* olvasta” – a *Javított kiadás* előszavának szívhez szóló tanácsa jut ilyenkor a – *Javított kiadást* ismerő – olvasó eszébe, miközben a *Semmi művészet* fülszövege is már *A szív segédigéi* sajátos folytatásaként tekint a könyvre, amelyben Esterházy, illetve a *Szerző*, illetve az *Elbeszélő Én* szorgalmasan jegyzeteli az e könyvben beszélő író egyéb műveit: *A szív segédigéit* is, természetesen, no meg az *Utazás a tizenhatos mélyére* című kötetet, miközben lelkiismeretesen utal a *Harmonia Caelestisre*, a *Búcsúszimfóniára*... A legtöbb helyett érzük be ennyivel: valóban az életműre magára és – ettől természetesen nem elválaszthatatlanul – a tényre, hogy aki itt beszél, az bizony író, aki ír. Összeírt például már számtalan hazugságot az anyjáról, többek között azt, hogy meghalt, de most – és itt a vezércsel –, most megtudjuk az igazat. Nem csak a valódit. Tehát felcsaphatjuk mi, olvasók is a selyemharisnyás lábunkat – már amelyikőnknek van, úgy lábunk, mint selyemharisnyánk – egy könyvkupac tetejére, és örömmel olvashatunk.

Ha ilyen egyszerű lenne.

Ha ilyen egyszerű lenne, nem lenne érdekes. A *Semmi művészet* egyik leginkább zavarbaejtő gesztusa azonban az, hogy miközben a *Szerző*, illetve az *Elbeszélő* – elkerülve az irodalomelméleti tánclépéseket nevezzük e hangot a továbbiakban a *Fiúnak* – lelkiismeretesen jegyzeteli *egyéb* könyveit, ügyesen elfeledkezik arról beszámolni, hogy akkor honnan is beszél *most*. A *Fiú* tehát sokáig úgy szól a könyveiről, mintha ez, amit olvasunk, nem lenne könyv, tehát, mint a többi, fikció – miközben épp ez az implikált önreflexió bizonytalaníthatja el az olvasót (persze, ha nem volt már joggal bizonytalan eddig is). „[H]allom, hogy valaki szerző azonos az írásaival, ámde akkor hol az élete?” (19.) Esterházy új könyvének is ez az egyik kérdése, no meg az, hogy hol az élet, úgy általában. És az Anya élete, úgy különösképpen.

„Pörgetem anyám életének guzsalyát – mindig is ezt szerettem volna (de bizonyosan 1980. augusztus 14-től)” (163.) – írja a Fiú erről az életről, egy könnyebb vagy csak másik életről, amely a *Semmi művészet* lapjain kel – szó szerint; mármint a szavak szerint – életre. Egy szép, emlékekkel teli, tartalmas, ám látszólag már eseménytelen élet: „én azt szeretem, ha már nem történik semmi” (122.) – mondja az Anya a talán legmegkapóbb *Kiderült* című fejezetben. Itt az 1980 óta szinte napi rendszerességgel zajló ebédek egyikén valóban kiderül, hogy az Anya miért nem szereti a futballos könyveket, így a fiát sem, noha a futball, e könyvben, maga az élete (és ebben hasonló, ha nem azonos e szöveg egy másik főszereplőjével, Puskással is). Magam – ráadásul a selyemharisnyát (is) viselő (tehát női) olvasók nagy hányadához hasonlóan – némi kétkedéssel tekintek a focira önmagában mint világmetaforára, ám a *Semmi művészet* olvasásakor könnyen megszűnik ez az ellenérzés, főként mivel a foci itt nem önmagában s talán nem is világmetaforaként, hanem a játék természetének bemutatása szempontjából válik fontossá. „A játék mint olyan foglalkoztatta, a játszás maga” (105.) – írja a Fiú a mindent a futballon keresztül értelmező Anyáról. S talán fontosabb is a foci mint világmetafora helyett a fociról mint játékmataforáról beszélni (tűnjék e megállapítás mégoly tautologikusnak), gondolván a játékra olyan magának való mozgásként, ahogy Gadamer tekinti játékhoz hasonlóan a szöveg természetét. Azt, hogy a foci, ez a játék is végső soron „csak” nyelv – próbáljon más lenni egy könyvben; hát, végül is próbál – sugallja az a megállapítás is, hogy az Anya életében hasonló szerepet tölt be a francia nyelv, amely a „a menedéknek egy könnyebb fajtája”, s „[h]a kijött a franciából, belement a futballba. Úgy is lehet mondani, hogy anyám egy életen át állandóan menekült. És úgy is lehet mondani, hogy egy életen át boldog volt”. (93.)

Persze, ha már menekülésről van szó, elkerülhetetlen a kérdés, hogy honnan is kell, szükséges menekülni. Némileg egyszerű válasznak tűnik mindennek okát a történelemben keresni, a szocializmus történetében, az 1956 által megtört, azzal mégis összetartozó – a könyv szóhasználatával élve – „ívben” (figyeljünk csak a *Gyár és anya* fejezet alfejezeteinek egymásutánjára!), ám az Anya menekülésre sarkalló félelme mégis mintha mélyebb lenne mindennél: „nem közvetlenül a diktatúrától félt, hanem a diktatúra egyenes, igen-nem világa ismertette föl vele a világ vérszomjas természetét, [...] eszébe véste a tehetetlenségét, a kiszolgáltatottságát”. (109.) S ha már menekülés, ezért, hogy az anya is menekülési útvonalatokat (pontosabban a nagy futballista-létet) kínál fel a menekülés szükségességét nem érző Fiúnak, aki viszont a magányáról beszél el szinte fullasztóan megejtő leírásokat. A magány: minden szabadsága ellenére ez az egyik uralkodó fogalma a könyvnek, ez határozza meg a *Szerelem, szerelem, szerelem* című fejezetek szerelmi történetét is, amit nevezhetünk homoerotikusnak, akár még pedofilnak is, de a lényeg mégiscsak az, hogy reménytelen, tehát menthetetlenül magányos.

S ha már menekülés: az Anya jellemzése miatt is olvasható az egész könyv egy az Anyát (a szó minden értelmében) éltető menekülésnek. És ez az a pont, ahol az Anya menekülése és a könyv általi, a szövegen keresztül az életbe (vagy az életen keresztül a szövegbe?) való menekítése összeér. „Lassan jöttem rá, hogy anyám a valóságot, hogy is mondjam, meglehetősen játékosan kezeli.” (Kiemelés T.T.) „[H]a vita nélkül hallgatom, diadalmasan lecsap rám, anyád fia vagy, kisfiam, hát nem ezért lettél író, hogy a valóság rideg és érthetetlen és elfogadhatatlan tényeiből a valóság rejtelmes és kibírható tényeit

fabrikáld?” (128.) Ennél pontosabban nehéz megnevezni, mi is adja a *Semmi művészet* súlyát, miközben a valóság manipulációjából létrejövő idill fölött mégsem olyan tiszta az ég.

Hiszen a könyv egyik jellemzője, hogy egy erőteljes rántással az író eddigi művei alól úgy húzza ki a mégoly bizonytalan referenciális olvashatóság lehetőségét (mint a pincér az abroszt, miközben a teríték érintetlen marad?), hogy egy szimulákrumreferenciát teremtsen (miközben persze sejteti, minden referencia ilyen természetű). Innen is értelmezhető a szöveg talán legizgalmasabb része, maga a cím, amely szintén az Anyának a futballkönyvekkel szembeni kifakadásával lehet kapcsolatban: „Rémes, teli vannak művészettel!”. (134.) Akkor hát, amit itt olvasunk, célkitűzései szerint valóban semmi művészet kíván lenni? „Anyám úgy ultizott, mint Ottlik Géza brídzezett; csak az a bibi – az ábrázolás szempontjából, hogy nem tudom, hogyan brídzezett Ottlik.” (91.) – a Fiú megállapítása a mimelt mimézist bizonytalanítja el, miközben a kötet elképzeltebbnek és valósabbnak feltüntetett történetei egyenértékűen elbeszéltek, s maga a könyv egésze is a fikció valóságtól elválaszthatatlan működésének egyik különös példájának megvalósítása. Talán, hogy a fikció ne művészetet teremtsen, pusztán valami mást? Hogy azt ne mondjuk, életet.

Miközben a kétely is végig ott kísért e szövegekben: például le lehet-e csapni valakit, mint egy taxiórát, ha e kifejezésnek már „nincs megfelelője a világban”. (60.) Vagy ahogy Lajos bácsi elmélkedik a jobbösszekötők eltűnése kapcsán: „létezhet-e valami, aminek nincs neve, és fordítva, lesz a szótól valami”. (196.) Mindehhez szorosan kapcsolódhat az a kérdés is, hogy „mi a buborék lényege, [...] és hogy lehet-e a semmiből valamit csinálni”. (100.) A *Semmi művészet* szerint mintha mindezt legalább megpróbálni kötelesség volna. Ez az öröm működik a könyvben: hogy az írás életet teremtsen(het). És ez a kétely teszi meg-rázóvá: hogy valójában mégsem.

A sok van örömen tehát folyton-folyvást átütnek a nincsek: ennek legerőteljesebb példája az utolsó fejezet másikkal feltüntetett anya–fiú története lehet. Az Istenben hinni nem tudó, de az örökélet iránt már gyermekkorában is nagy érdeklődést mutató Görög Miki maga temeti el az élete vége felé amputált lábú anyját – Görög Miki a nyelvhez való viszonyában, története pedig minden részletében, az elbeszélés hangvételében megrázó ellentétje-kiegészítője az író sajátjának feltüntetett anya–fiú történetének.

S ha már párhuzamosokat keresünk, a megírandó valósághoz való viszonya miatt a *Semmi művészet* ha nem is pár-, de ellentétkönyvének mindenféleképpen a már emlegetett *Javított kiadás* is tekinthető. Kivezetés a szépirodalomból – ekképpen nevezte Bombitz Attila e könyvet, amelyet mintha csak a „*valós valóság*” írta. A szépirodalom egyik fölérendelt kategóriájából, a művészetből ígér kivezetést a *Semmi művészet* is, mégis úgy, mintha e szöveg teremtő módon próbálna meg átvenni az irányítást: mintha megkísérelné meg- (azaz nem le-) írni ezt a valóságot. Akkor viszont honnan is vezet hova?

Turi Tímea